

О.Л. Левін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ СУСПІЛЬСТВА

Суспільство вважається однією з найважливіших категорій соціологічної науки. *Суспільство* – сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають спільну територію, загальні культурні цінності й соціальні норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів. Цей термін вживається і на позначення конкретного виду суспільства з його історичними, економічними, культурними особливостями (наприклад, українське суспільство). До характерних рис суспільства належать:

- спільність території проживання людей;
- цілісність і стабільність (одне ціле);
- здатність підтримувати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків;
- певний рівень розвитку культури;
- автономність і самодостатність, саморегулювання й саморозвиток.

Поняття «суспільство» треба відрізнити від понять «країна» та «держава».

Отже, країна – поняття, яке є переважно географічною характеристикою частини нашої планети; це відокремлена територія незалежного проживання даного суспільства зі своїми кордонами і суспільним устроєм. Держава – це політична організація даного суспільства (країни) з певним режимом влади і органами управління.

Суспільство в соціології розглядається як особливий вид соціальної системи. *Соціальна система* – цілісне утворення основним елементом якого є люди, їхні зв'язки, взаємодії й відносини, соціальні інститути й організації,

соціальні групи й спільності, норми й цінності. Виходячи з цього, можна виокремити основні компоненти соціальної системи:

Людський компонент. Початковою клітинкою суспільства є живі люди. Враховуючи, що специфіка соціальної системи складається на базі спільності людей, то її ядром виступає сама людина, яка діє в системі соціальних зв'язків, виступаючи членом певної групи, верстви.

Соціальний процес – соціальні, політичні і духовні процеси, що мають прогресивну або регресивну спрямованість, які впливають на стан системи і підсистем.

Предмети, залучені в орбіту господарського і суспільного життя; предмети «другої природи» (будівлі, техніка, засоби зв'язку і управління).

Духовний компонент – ідей, теорії, культурні і етнічні цінності, ритуали, традиції.

Соціальний зв'язок – це набір фактів, що обумовлюють спільну діяльність людей в конкретних спільнотах за конкретного часу для досягнення тих або інших цілей.

Соціальна взаємодія – це процес, в якому люди діють і випробовують взаємодію одного на іншого. Взаємодія призводить до становлення нових соціальних відносин.

Соціальні відносини – це відносно стійкі і самостійні зв'язки між індивідами і соціальними групами.

Важливою рисою соціальної системи є інтеграція, що являє собою процес і механізм об'єднання частин. Отже, соціальна система – це впорядкованість індивідуумів, груп, речей, процесів, що взаємодіють в певному відношенні і утворюють інтегративні якості, не притаманні її компонентам окремо.

Є безліч поглядів, концепцій на причини й процес виникнення суспільства. Найбільш узагальненими є три теорії, які пояснюють виникнення суспільства. До них відносять:

1) *Природна* (праця створила людини, перетворивши череду на культурне формування виробничників);

2) *Божественна* (Бог створив людини, дав йому матеріальний і духовний мир);

3) *Космічна* (людство виникло завдяки інопланетянам).

Однак, ці теорії дуже абстрактно, по філософськи пояснюють виникнення суспільства. А тому, наука соціологія, розробила власні соціологічні теорії, серед яких наступні:

Інструментальна концепція. Відповідно до цієї концепції, головним фактором формування суспільства стала догадливість і кмітливність людини. За допомогою цих якостей людина знайшла спеціальні пристосування для задоволення власних потреб (видобуток їжі, тепла). Використовуючи ці пристосування людина навчилася працювати, що у свою чергу привело до розподілу праці й виникненню економічних відмінностей між людьми.

Сексуальна концепція. Прихильники цієї концепції вважають, що головним фактором формування суспільства викликано характером розмноження людини. Необхідність контролювання народжуваності привела до виникнення родин, плануванню господарського життя, норм, правил поведінки, які регулювали відносини між людьми. У такий спосіб дана концепція пояснює виникнення суспільства не тільки природним, природним шляхом, але і як фактор культурного початку.

Кратична концепція (гречок. «кратос» влада). Відповідно до цієї концепції сила і розум розподілені нерівномірно. У такий спосіб деякі люди займають більше вигідні позиції в суспільстві, що викликає нерівність. Норми відносини, що забезпечують, нерівності, вважають основним для соціальної організації. Еліта використовує соціальну владу як спосіб впливу на маси й присвоєння ресурсів, забезпечуючи свій подальший розвиток.

Гендерна концепція. Заснована на аналізі розподілу соціальних ролей між чоловіками й жінками. Так, роль жінки – продовження роду, виховання дітей. Роль чоловіка – забезпечити можливість виконання цього процесу (забезпечити їжею, захистити – добувач).

Семантична концепція. У центрі пояснень формування суспільства є затвердження про природну слабкість людини. Тому для того, щоб вижити, люди, об'єднавшись разом ходили на полювання, створили символи для спілкування тощо. Внаслідок цих процесів виникає система впорядкованих колективних взаємодій, формується суспільство.

Суспільство є складною соціальною системою, структурно організованою цілісністю, яку утворюють різні елементи, компоненти, підрозділи. У свою чергу вони теж мають певний рівень організованості й упорядкованості власної структури. Це дає підстави стверджувати, що соціальна структура суспільства є комплексним, багатомірним утворенням.

Соціальна структура суспільства – ієрархічно впорядкована сукупність індивідів, соціальних груп, спільнот, організацій, інститутів, об'єднаних стійкими зв'язками й відносинами.

Поняття «соціальна структура» охоплює системно-організаційний і стратифікаційний аспекти. Відповідно до системно-організаційного, головний зміст соціальної структури становлять *соціальні інститути*, у першу чергу, економіка, наука, освіта, родина. Ці інститути регулюють і контролюють поведінку людей, а також означають стійкі, рольові позиції (статуси) у різних типах соціальних організацій.

Соціальні інститути (від латинського – установа, установа) – це історично сформовані стійкі форми організації спільної діяльності людей, покликані забезпечити надійність, регулярність задоволення потреб особистості, соціальних груп, суспільства в цілому.

Соціальні інститути визначають життєздатність будь-якого суспільства. Термін «соціальний інститут» вживають у самих різних значеннях. Говорять про інститут родини, церкви, освіти та ін. Вживаючи термін «соціальний інститут» найчастіше мають на увазі всякого роду впорядкування, формалізацію суспільних зв'язків і відносин, які проявляються такими рисами як:

- постійна й міцна взаємодія між учасниками зв'язків і відносин;
- чіткий розподіл функцій, прав й обов'язків, які забезпечують взаємодія кожного з учасників зв'язку;
- контроль за цією взаємодією суб'єктів;
- наявність спеціально підготовлених кадрів, що забезпечують функціонування соціальних інститутів.

Соціальні інститути, забезпечуючи відносну стійкість соціальних відносин, є подвійним соціальним утворенням: за формою – це організаційний механізм (сукупність організацій, спеціалістів, матеріальних та інформаційних засобів), за змістом – це функціональний механізм (сукупність соціальних норм у конкретній сфері соціальних відносин).

Процес виникнення й становлення соціальних інститутів одержав назву – *інституціоналізація*. Відомий дослідник Г. Ленскі, визначив ключові соціальні потреби, які породжують процес інституціоналізації:

- потреба в комунікації (мова, утворення, зв'язок, транспорт);
- потреба у виробництві продуктів і послуг (економіка);
- потреба в охороні громадян, захисту їхнього життя й благополуччя (правоохоронні органи, суди);
- потреба в підтримці системи нерівності (розміщення соціальних груп відповідно до позицій, статусам);
- потреба в соціальному контролі й поведженні членів суспільства (релігія, мораль, право).

Коли йдеться про соціальні інститути, мається на увазі загалом і в цілому певна організація соціальної діяльності і соціальних відносин, що включає як стандарти, норми поведінки, так і відповідні організації, установи, які регулюють ці норми. Наприклад, якщо ми говоримо про право як соціальний інститут, то маємо на увазі як систему правових норм, що визначають правову поведінку громадян, так і систему правових установ (суд, міліція), які регулюють правові норми і правові відносини.

Соціальний статус є первинним елементом у соціальній структурі суспільства, що розкриває місце особистості в соціальній структурі суспільства. Він припускає поділ на професію, вік, освіту, матеріальне становище й т.д. Наприклад, структура родини така: дружина, чоловік, діти; освіта – учитель, учень; економіка – підприємець, робітник. Соціальні позиції (статуси) та зв'язки між ними визначають характер соціальних відносин. Цей розподіл позначає стратифікаційний аспект.

На основі близькості соціальних статусів, що встановлюють потенційну можливість участі індивідів у відповідних видах діяльності, формуються складніші структурні елементи суспільства – соціальні групи.

Соціальна група – відносно стійка, історично сформована сукупність людей, об'єднаних на основі загальних соціально значущих ознак. Це поняття є родовим щодо понять «клас», «соціальна верства», «колектив», «нація», «етнічна, територіальна, релігійна та інші спільноти», оскільки фіксує соціальні відмінності між окремими сукупностями людей у процесі розподілу праці та їх результатів. Ці відмінності мають у своїй основі відношення до засобів виробництва, влади, специфіки праці, фаху, освіти, рівня й структури доходів, статі, віку, національної належності, місця проживання, стилю життя тощо.

У соціальній структурі суспільства взаємодіють різні по чисельності соціальні групи. *Мала група* – невелика соціальна група учасники якої об'єднані загальною діяльністю й перебувають у безпосередньому особистісному

спілкуванні. Наприклад, родина, шкільний клас, група друзів, релігійна секта й т.д. *Велика група* – велика по чисельності соціальна група людей, об'єднана для спільної діяльності, взаємодії між ними формальні. Наприклад, демографічні групи, національні спільноти, соціальні класи.

Соціальна структура суспільства завжди передбачає групування його елементів. Критерієм їх диференціації чи інтеграції є їх позиція щодо певних суспільних ресурсів (влада, власність), виконуваних у суспільстві функцій (соціальна роль), соціальний статус (ієрархічне місце в суспільстві), єдність культурних норм і цінностей (культурна ідентичність) та ін. Факторів, що визначають структурну організацію суспільства, багато, і їх необхідно брати до уваги. Залежно від критерію виділяють сімейно-побутову, релігійну, соціальнополітичну, освітню та інші підструктури суспільства.

Отже, компоненти соціальної структури суспільства можуть бути різними: індивіди, ролі, статуси, групи, організації, етноси, інститути. Досліджуючи соціальну структуру суспільства соціологи виділяють такі її підструктури:

- соціально-територіальна підструктура охоплює територіальні спільноти (міське, сільське населення, поселенські групи). Формується на підставі нерівномірності розміщення виробництва й розселення людей;

- соціально-класова підструктура включає соціальні класи, верстви, групи, касти, стани. Відображає картину соціальної нерівності;

- соціально-професійна підструктура – сукупність існуючих у суспільстві професійних груп і відносин між ними. Обумовлена професійним розподілом праці та спеціалізацією;

- соціально-етнічна підструктура включає історичні спільноти людей – рід, плем'я, народність, нація, етнос. Виникає як результат об'єднання людей територією, економікою, культурою, звичаями, традиціями, психічними особливостями;

- соціально-демографічна підструктура зумовлена статтю, віком (чоловіки, жінки, діти, молодь, особи працездатного віку, пенсіонери).

Соціальна стратифікація – поділ суспільства на вертикально розташовані соціальні групи й верстви (страти), (касти), які відрізняються між собою престижем, освітою, владою й т.д.

Англійський соціолог Е. Гідденс розрізняє чотири основні історичні типи стратифікованого суспільства: рабство, касти, стани і класи.

1. *Рабство.* Воно було граничною формою нерівності, за якої одні люди володіли іншими. Щоправда, і рабство було неоднорідним залежно від періоду чи культури: в одному випадку раб перебував поза законом (класична форма рабства), в іншому – йому відводилася роль слуги чи солдата.

2. *Касты.* У різних регіонах поділ на касти має різні форми. Особливо характерний він для Індії. Як правило, межі між кастами дуже різкі, що практично виключає будь-яку соціальну мобільність. Каста пов'язана з індуїзмом і з ученням про «переселення душі». Сподівання на те, що в «наступному» житті його каста підвищиться, спонукає індивіда суворо дотримуватися певних суспільних норм.

3. *Стани.* Властиві вони європейському феодалізму. До найвищого стану належали аристократи і вельможі. До нижчого - духівництво, наділене значними привілеями. До третього стану - вільні селяни, чиновники недворянського походження, купці й ремісники. Межі між станами не були такими різкими, як за кастової системи, а соціальне переміщення було можливим, хоча й складним.

4. *Класи.* Якщо за попередніх типів стратифікації достатньо було одного параметра, класове структурування передбачає застосування сукупності критеріїв. Класи не детерміновані віросповіданням або законом; належність до класу не є спадковою. Це – відкритий тип

стратифікації, ніж інші, а класові межі не настільки суворі. Тому соціальне переміщення за класовою ознакою — звичайне явище, оскільки належність до класу пов'язана з професією, матеріальним рівнем, майновим цензом індивіда, його прилученнямнеприлученням до ключових контролюючих позицій у суспільстві тощо. Клас – угруповання людей на основі нерівного становища щодо основних соціальних ресурсів, які визначають їхні життєві шанси, соціальні претензії та соціальні можливості спільно діяти. Класи поділяються на вищий клас, середній клас, нижчий клас.

Вищий клас – велика соціальна група, яка об'єднує людей з принципово спільним соціально-економічним і політичним статусом, елемент соціальностратифікаційної системи. *Середній клас* – велика соціальна група, яка займає проміжне місце між соціальними «верхами» та «низами». В сучасних суспільствах це, як правило, люди з професійно-кваліфікаційними характеристиками, які дозволяють їм достатньо повно забезпечувати свої основні потреби, а отже, комфортно почуватися у соціальному середовищі, ефективно захищати власні інтереси. Нижчий клас – група, розташована в основі стратифікаційної піраміди. Її представники володіють найнижчим потенціалом, не завжди здатні задовольнити свої основні соціальні потреби, в силу різних обставин недостатньо пристосовані до життя в суспільстві.

Отже, стратифікаційна система поділяється на закритій та відкритий типи. *Закриті стратифікаційні системи* (рабство, кастовий, становий лад) орієнтуються на приписані статуси особистості (походження) і передбачають потужні бар'єри між стратами, які жорстко дистанціюють їх, мінімалізують соціальні переміщення між ними. *Відкриті соціальні системи* – (класові) базуються на набутих статусах особистості – освіта, рівень доходів, допуск до прийняття владних рішень і передбачають можливість достатньо високої соціальної мобільності.

Як історичний феномен, соціальна структура суспільства перебуває в постійному розвитку. Його динаміка залежить у першу чергу від соціальної мобільності елементів соціальної структури.

Соціальна мобільність – міжгрупова або просторова рухливість населення, його здатність (готовність) до соціальних переміщень. Соціальна мобільність може бути індивідуальна і групова, вертикальна і горизонтальна.

Індивідуальна мобільність – це зміна положення індивіда в системі соціальної стратифікації. *Групова мобільність* – це зміна положення соціальної групи в системі соціальної стратифікації.

Зміна соціального положення індивіда або соціальної групи в рамках одного соціального прошарку, що не призводить до підвищення або зниження соціального статусу, називається *горизонтальною мобільністю*. *Вертикальна мобільність* – це зміна положення індивіда або соціальної групи, що супроводжується підвищенням або зниженням його соціального статусу.

Типологізація суспільств – це класифікація суспільства на основні визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис, які відрізняють одні суспільства від інших.

Залежно від критеріїв соціологи по-різному визначають типи суспільств. Наприклад, беручи за основну ознаку писемність, їх поділяли на писемні та дописемні. Німецький соціолог ФердинандТьонніс (1855— 1936) з огляду на наявність і стан промислового виробництва, класифікував їх на традиційне (допромислове) та промислове.

Американські соціологи Г. Ленські та Дж. Ленські, розрізняючи суспільства за головним способом здобуття засобів до існування, виокремлюють:

1. *Суспільство мисливців і збирачів*. Структура його надто проста, а соціальне життя організоване на основі родинних зв'язків, усім править вождь.

2. *Садівничі суспільства.* Воно теж ще не знає, що таке додатковий продукт, основою його соціальної структури є родинні зв'язки. Але їх система помітно розвинутіша.

3. *Аграрне суспільство.* На цьому етапі вже з'являється додатковий продукт, розвиваються торгівля, ремесла, зароджується держава. Система родинних зв'язків перестає бути основою соціальної структури суспільства.

4. *Промислові суспільства.* Виникають наприкінці XVIII ст. з появою промислового виробництва, використанням у виробничих цілях наукових знань, значного додаткового продукту, розвитку системи державного управління.

Застосування цього критерію іншими соціологами передбачає, крім перших трьох, індустріальне та постіндустріальне суспільства.

Беручи за основу ціннісні критерії, соціолог Д. Рісман виділяє такі типи суспільства:

1. *Традиційне суспільство.* У ньому індивіди керуються традиційними цінностями. Ця особливість властива насамперед аграрному суспільству, в якому професія переходить від батька до сина. Людина, будучи обмеженою у виборі, змушена діяти згідно з традиціями. Саме такі особливості характеризують доіндустріальне суспільство.

2. Суспільство, кероване зсередини. У такому суспільстві поведінку індивідів визначають особисті цінності, що активізує індивідуальність, посилює вибір, самостійність рішень, власну точку зору. В ньому відсутні чіткі моральні норми, людина повинна шукати опору в собі. Це *індустріальне суспільство.*

3. Суспільство, кероване ззовні. Індивід у такому суспільстві спрямовує та оцінює свою діяльність, орієнтуючись на оцінки колег, друзів, сусідів, громадську думку. Воно сприяє розвитку тертіальних (лат.

tertius — третій) промислів — маркетингу, послуг. З'являються нові професії, групи робітників, формуються нові громадські організації. Для досягнення успіху індивід повинен враховувати зовнішні обставини, пристосовуватися до них. Це *постіндустріальне суспільство*.

Розвиненість управління і ступінь соціального розшарування розмежовують суспільства на просте і складне.

1. *Просте суспільство*. У такому суспільстві не існує бідних і багатих, керівників і підлеглих. Основні його характеристики: соціальна, економічна, політична рівність, низький рівень розподілу праці та розвитку техніки, невеликі територіальні розміри, незначна чисельність, пріоритет кровних зв'язків.

2. *Складне суспільство*. Сформувалося з виникненням та нагромадженням додаткового продукту, розвитком позааграрних виробництв, зосередженням людей у містах, розвитком торгівлі, передусім зовнішньої. Класове розшарування в ньому зумовило перехід від звичаєвого права до юридичних законів. З виникненням писемності стали окреслюватися контури елітарної культури. Еволюція такого суспільства, утвердження держави уможливили реалізацію масштабних суспільних проектів (розвиток засобів комунікації тощо).

Для характеристики сучасного суспільства американський соціолог Деніел Белл (1919р.) запропонував термін «постіндустріальне суспільство».

Постіндустріальне суспільство – стадія суспільного розвитку, що приходить на зміну індустріальному суспільству.

Характерними рисами сучасного суспільства є:

- виробництво аграрних, промислових товарів;
- максимальний розвиток маркетингу, спрямованість у майбутнє, динамічна міжособистісна комунікація;
- велика роль наукових досліджень, освіти, престиж освіченості;

- рольовий характер взаємодії людей обумовлюється статусом і соціальними функціями;
- формальна система регулювання відносин (на основі законів, положень, договорів);
- складна система соціального управління;
- секуляризація релігій;
- самостійність різних соціальних інститутів.

У зв'язку з тим, що технічною базою сучасного суспільства є інформація, те його ще називають *інформаційним суспільством* (японський учений І. Масуда), у якому інтелектуальні технології, інформація, обробка знань набирають усе більше значиме місце.

Інформаційне суспільство характеризується, у першу чергу, розвитком виробництва інформаційних, а не матеріальних цінностей. Рушійною силою його еволюції є експлуатація обчислювальної техніки. Головними особливостями сучасного суспільства є розумовий капітал, концентрація теоретичного знання, обробка інформації, освіта, кваліфікація й перекваліфікація. Виникає нова інфраструктура – інформаційні мережі, бази даних, банки, масове виробництво інформації. Принципом управління виступає згода, а ідеологією - гуманізм.

Слід зазначити, що в інформаційному суспільстві, особливу цінність мають не технології за допомогою яких можна одержати й зберігати інформацію, знання, а самі знання, інформація, як особливий вид капіталу.

Однак виникнення новітніх технологій, разом з позитивними рисами, має й негативні наслідки, позначені в соціології під назвою *«дуалістичне суспільство»*. Одні його сфери процвітають, інші перебувають у занепаді. З однієї сторони це прогрес і благополуччя, а з іншого боку - скорочення робочих місць, забруднення навколишнього середовища, внаслідок чого суспільство стає беззахисним перед природними катастрофами й соціальними проблемами. Також

нові технології створюю ризик у вигляді ядерної енергії, виробництво хімікатів, генна технологія, викиди виробництва й т.д.

Перехід від одного типу суспільства до іншого одержав назву *модернізація* (фр. – відновлення) – система науково-методичних способів дослідження особливостей і напрямків соціальних змін, механізм забезпечення здатності соціальних систем до вдосконалення.

Література

1. Орлов В.Н. О предмете социологии как общей науке об обществе. *Социологические исследования*. 1991. № 5. С.35-39.
2. Попова І.М. Соціологія : підручник для вищих навчальних закладів. К.: Тандем. 1998. С. 7-37.
3. Городяненко В.Г. Проблемы становления и развития социологического образования в Украине. *Грани*. 2000. № 2(10). С.84-86.
4. Сірій Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. посіб. К. : Атіка, 2004. 480 с.
5. Танчер В. Современные социологические теории: проблемы определения и демаркации. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2006. № 2. С. 205-209.
6. Халапсис А. В. Западная цивилизация и принцип «открытой архитектуры». *Грани. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2008. №2 (58). С. 59-63.
7. Халапсис А. В. Культурная стратегия Украины в цивилизационном контексте. *Грани. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2008. №3 (59). С. 72-74.
8. Халапсис А. В. Постидеологический мир? *Грани. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2010. №6 (74). С. 60-62.
9. Халапсис А. В. Постнеклассическая метафизика истории : монография. Днепропетровск : Инновация, 2008. 278 с.

10. Халапсис А. В. *Философия и геополитика Николая Данилевского* : монография. Saarbrücken, Germany : Lambert Academic Publishing, 2017. 188 с.
11. Халапсис А. В. *Зеркало Клио: Метафизическое постижение истории* : монография. Днепр : Середняк Т.К., 2017. 384 с.
12. Халапсис А. В. Цивилизационная конфигурация будущего как метафизическая проблема. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2015. №1 (63). С. 138-146.
13. Халапсис А. В., Халапсис В. С. Будущее человечества: цивилизационные конфликты или переход к ноосфере? *Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2011. №4 (78). С. 32-36.
14. Halapsis A. V. Miracles and the Perfection of Being: The Theological Roots of Scientific Concepts. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2016. Vol. 9. P. 70-77. doi:10.15802/ampr2016/72235.
15. Halapsis A. V. Ultima ratio deorum. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2016. Vol. 10. P. 100-106. doi:10.15802/ampr.v0i10.87313.
16. Halapsis A. V. Gods of Transhumanism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2019. Vol. 16. P. 78-90. doi:10.15802/ampr.v0i16.188397.
17. Halapsis A. V. On the Nature of the Gods, or “Epistemological Polytheism” as History Comprehension Method. *European philosophical and historical discourse*. 2015. Vol. 1, Issue 1. P. 53-59.
18. Halapsis A. V. Urbis et Orbis: Non-Euclidean Space of History. *European philosophical and historical discourse*. 2015. Vol. 1, Issue 2. P. 37-42.

19. Halapsis A. V. Historical Process and Heavenly Management: Hesiod's Message. *ScienceRise*. 2016. Vol. 22, №5/1. P. 63-70. doi:10.15587/2313-8416.2016.69142.
20. Halapsis A. V. Digital Technologies and Reforging the Iron Men. *ScienceRise*. 2016. Vol. 24, №7/1. P. 55-61. doi:10.15587/2313-8416.2016.69141.
21. Halapsis A. V. Individualism: Allowed Access. *Politology Bulletin*. 2018. Vol. 80. P. 35-45. doi: 10.17721/2415-881x.2018.80.35-45.
22. Halapsis A. V. Iovem Imperium, or Sacred Aspects of Roman "Globalization". *Scientific cognition: methodology and technology*. 2014. Vol. 2 (33). P. 173-178.